

Оксана Василиків, викладач коледжу статистики
м. Дрогобич

РОЛЬ СТРАХУВАННЯ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті висвітлюється страхування, класифікація та оцінка ризиків. Відображено особливості фінансово-економічної діяльності страховика в Україні.

Постановка проблеми. Сьогодні нарівні з традиційним призначенням страхування – забезпечує економічний захист страхувальників від стихійного природного лиха (землетрусу, повені, пожежі і т.д.), випадкових подій технологічного і екологічного характеру (вибухи в шахтах, забруднення навколишнього середовища хімічними і іншими викидами) – об'єктами страхування все частіше стають майнові інтереси. Вони пов'язані з життям і здоров'ям юридичних і фізичних осіб (крадіжки, розбійні напади і т.д.), а так само з відшкодуванням заподіяної страхувальником шкоди особистості або майну третіх осіб (страхування цивільної відповідальності власників автотранспорту, фінансових ризиків, професійної відповідальності і ін.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні вітчизняні вчені В. Базилевич, К. Базилевич розглядають зміст страхування з позицій природних інтересів, економічної зумовленості необхідності створення зазначеного різновиду людської діяльності, у соціальному плані, в юридичному аспекті, міжнародному аспекті [3].

Західна наукова думка не приділяє значної уваги пошукам визначення категорії “страхування”. Наприклад, відомі Пол А. Самуельсон та Вільям Д. Нордхауз в “Економіці” зазначають, що ринок управляє ризиками за допомогою їх розподілу, а розповсюдженою формою розподілу є страхування. Тобто страхування представляється як спосіб захисту від ризиків [8].

Страхування згідно з Законом України “Про страхування” – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян і юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) і доходів від розміщення коштів цих фондів [1].

Мета статті. Висвітлити історію розвитку

страхування, аспекти страхового захисту, суть і класифікацію ризику. Визначити, як відбувається грошовий оборот страхової організації, що собою являють страхові фонди.

Виклад основного матеріалу. Фізичні і юридичні особи (господарючі суб'єкти) різних форм власності, що виступають страхувальниками, випробовують тепер потребу не тільки у відшкодуванні збитку, який виражається в пошкодженні або загибелі основних фондів і оборотних коштів (як було при командно-адміністративній системі управління народним господарством). Вони так само потребують компенсації недоотриманого прибутку або прибутку через вимушені простоти підприємств (не постачання сировини, неплатоспроможність споживачів енергоресурсів), невиконання договірних зобов'язань, контрактів і т.д.

У економіці ринкового типу страхування виступає, з одного боку, засобом захисту бізнесу і добробуту людей, а з другого – комерційною діяльністю, що приносить прибуток за рахунок вкладення тимчасово вільних грошей у перспективні об'єкти матеріального виробництва, вигідні проекти (будівництво швидкісних залізниць, тунелів і т.д.), на банківські депозити, закупівлю акцій підприємств і інше. У цих умовах страхування служить важливим чинником стимулювання господарської діяльності, прагнення отримати вигоду, бажання ризикувати, “перевірити себе”.

Така важлива роль страхових компаній в ринковій економіці зобов'язує їх приділяти особливу увагу організації власних фінансів, тобто як наслідок, забезпеченню фінансової стійкості і платоспроможності.

Людство завжди прагнуло уникнути негараздів. Не маючи можливості запобігти їх виникненню та впливу, воно намагалось обмежити згубний вплив небажаних подій.

Вважається, що первинні форми страхування виникли у далеку давнину. Наприклад, у законах вавилонського царя Хаммурапі передбачалось укладання угоди між учасниками торгового

РОЛЬ СТРАХУВАННЯ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

каравану про сумісну відповідальність за збитки, яких зазнав будь-хто з його членів внаслідок розбійного нападу, пограбування і т. ін.

На території Стародавньої Греції трактувалися угоди купців-піратів щодо розподілу доходів від торговельно-розбійницьких операцій, а також розподілу втрат внаслідок рвноманітних морських небезпек.

Специфічна форма страхування існувала в Україні між чумаками. Зміст її полягав у тому, щоб спільно відшкодувати збитки потерпілому в дорозі від падежу вола і т.п.

У XIX ст. на Заході України з'явилися перші національні страхові товариства. У 1891 р. у Львові було створено товариство взаємного страхування "Дністер", яке вже через рік почало здійснювати страхові операції. У 1911 р. у Чернівцях було створено страхову організацію "Карпатія" – теж товариство взаємного страхування, яке здійснювало страхування в усіх його видах і формах оголошувалося монополією держави [13, 9].

Сьогодні існує ряд акціонерних страхових компаній, серед них акціонерна страхова компанія "Скарбниця". Страхова компанія "Скарбниця" пропонує цілу низку страхових продуктів і страхування найрізноманітніших ризиків. Усі послуги здійснюються на основі ліцензій: АА №124557, АА №124558, АА №124559, АА №124560, АА №240000, АБ №123719.

У формі добровільного страхування:

- страхування від нещасних випадків;
- страхування наземного транспорту (крім залізничного транспорту);
- страхування повітряного транспорту;
- страхування вантажів та багажу;
- страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ;
- страхування цивільної відповідальності власників наземного транспорту (включаючи відповідальність перевізника);
- страхування фінансових ризиків;
- страхування кредитів;
- страхування майна (крім залізничного, наземного, повітряного, водного транспорту, вантажів та багажу, майна від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ);
- страхування відповідальності власників повітряного транспорту (включаючи відповідальність перевізника);
- страхування відповідальності перед третіми особами (крім відповідальності власників наземного, повітряного, водного транспорту та відповідальності перевізника);
- медичне страхування (безперервне

страхування здоров'я).

У формі обов'язкового страхування:

- особисте страхування працівників відомчої та сільської пожежної охорони і членів добровільних пожежних дружин (команд);
- особисте страхування від нещасних випадків на транспорті;
- страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (включаючи страхування "Зелена картка");
- страхування цивільної відповідальності громадян України, які мають у власності чи іншому законному володінні зброю, за шкоду, яка може бути заподіяна третій особі або її майну внаслідок володіння, зберігання чи використання цієї зброї;
- страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків при перевезенні небезпечних вантажів [6].

Необхідність страхового захисту має кілька аспектів: природний, економічний, соціальний, юридичний, міжнародний.

З позицій природних інтересів суспільства та окремих його громадян, страхування виникло як засіб збереження матеріального благополуччя за настання випадкових, непередбачуваних, а також передбачуваних, але небажаних і таких, яких не можна уникнути, випадків з метою розподілу заподіяних окремим громадянам збитків між багатьма іншими членами суспільства, щоб полегшити тягар потерпілих.

Економічна – зумовленість страхового захисту пояснюється необхідністю створення такого різновиду людської діяльності, який групується на акумуляції фінансових засобів з метою відшкодування збитків, спричинених настанням шкідливих для здоров'я або матеріального забезпечення як фізичним, так і юридичним способом, в процесі будь-якої діяльності.

У соціальному плані страхування є формою (способом) участі держави, роботодавців та громадян у справі захисту особистих інтересів громадян і створення у такий спосіб умов для забезпечення соціальної та політичної стабільності в суспільстві.

В юридичному аспекті страхування є різновидом цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у випадках певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянам та юридичним особам страхових платежів.

Міжнародний аспект страхового захисту зводиться до усунення національних відмінностей у законодавствах різних країн і уніфікації способів захисту інтересів господарюючих суб'єктів, з одного боку, та розробки таких юридичних норм, які б забезпечили страховикам наявність достатніх фінансових гарантій, з іншого боку.

Таким чином, необхідність страхового захисту викликана прагненням обмежити як матеріальні, так і нематеріальні збитки, пов'язані з певними ризиками.

Ризик – це небезпека виникнення непередбачуваних витрат у зв'язку із випадковими обставинами змін економічної діяльності [13, 5].

Ризики – можлива небезпека втрат, що викликані певними природними явищами (землетруси, засуха, і т. ін.), випадковими подіями техніко-технологічного характеру (пожежа, аварії, вибухи) кримінальними явищами (крадіжки, розбійницькі напади, шахрайство) та явищами суто економічного характеру, різноманітність яких досить зростає із поглибленням суспільного поділу праці, розвитком кредитної системи (порушення ритмічності поставок, кризи неплатежу, інфляція).

Класифікація ризиків може бути досить різноманітна і ділиться на страхові та нестрахові ризики.

Страховий ризик – певна подія, у разі настання якої проводиться страхування. Вона має ознаки вірогідності та випадковості. Страхується той ризик, за яким можна оцінити ймовірність страхового випадку, визначити розмір збитку і обчислити ціну страхової послуги та можливу частку страхового відшкодування.

Нестрахові ризики – події, які теж супроводжуються певними втратами для потерпілого, але не підлягають страхуванню, найчастіше у зв'язку з відсутністю бажаних взятих на себе зобов'язання щодо відшкодування збитків, спричинених цими подіями. Це, як правило, ризики, за якими неможливо оцінити ймовірність страхового випадку, визначити розмір збитків та ціну страхової послуги.

Страхування компенсує збитки (або частину їх) у грошовій формі, а не відшкодує товарно-матеріальні цінності. Та часткова або повна компенсація збитків – не єдина функція страхування.

Важливе значення мають превентивні (упереджувальні) заходи, спрямовані на запобігання страхового випадку (протилежні заходи, запобігання дорожно-транспортних пригод, епідемія) та репресивні, спрямовані на усунення страхового випадку (боротьба з пожежею, епідемією і т. ін.).

Як уже зазначалося, страхування – це система економічних відносин.

Будь-які відносини передбачають наявність, як мінімум, двох суб'єктів. У страховій справі страховик та страхувальник – головні суб'єкти.

Страховик – фінансова установа, яку створено у формі акціонерного, повного, командитного товариства або товариства з додатковою відповідальністю відповідно до Закону України “Про господарські товариства” з урахуванням особливостей, передбачуваних Законом України “Про страхування”, а також яке одержало у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності [13, 6].

Страхувальники – юридичні особи та дієздатні громадяни, які уклали зі страховиками договори щодо страхування свого власного інтересу або інтересу третьої особи, сплачують страхові премії і мають право (за договором або за законом) на отримання компенсації (відшкодування) при настанні страхового випадку.

Закон України “Про страхування” (Ст 4) визначає об'єкти страхування як майнові інтереси, що не суперечать законодавству України, пов'язані:

- з життям, здоров'ям, працездатністю та додатковою пенсією страхувальника або застрахованої особи (особисто страхування);
- з володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування);
- з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі (страхування відповідальності).

Страховик зобов'язаний:

- ознайомити страхувальника з умовами та правилами страхування;
- впродовж двох робочих днів з моменту, коли йому стало відомо про настання страхового випадку, вжити заходів щодо оформлення документів, необхідних для виплати страхової суми (страхового відшкодування);
- про настанні страхового випадку здійснити виплату страхової суми, що передбачено договором;
- тримати в таємниці відомості про страхувальника і його майновий стан, за винятком випадків, передбачених законодавством України.

У сучасних умовах страхові організації займаються не тільки страховою діяльністю, але і інвестиційно-фінансовою використовуючи для цього тимчасово вільні кошти з страхових резервів і інших накопичень. Внаслідок цього грошовий оборот страхової організації складніший, ніж у інших комерційних структур.

Грошовий оборот страхової організації включає два, відносно самостійні грошові потоки:

- 1) страхові виплати оборотних коштів, що забезпечують страховий захист страхувальників.

РОЛЬ СТРАХУВАННЯ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

При цьому,

- на першому етапі формуються страхові резерви і фонди страхувальників

- на другому – частина вільних коштів на даний період часу інвестується в нестрахові рентабельні проекти і фінансові організації

- у банки (депозитні внески) і цінні папери (акції, векселі, облігації і ін.) з метою отримання додаткового прибутку (дивідендів).

2) кошти, призначені для функціонування страхової організації.

Діяльність страхової організації в умовах ринку передбачає не тільки відшкодування страхових збитків і своїх витрат на ведення справи, але і отримання прибутку. У страхуванні термін “прибуток” застосовується умовно, оскільки страхові організації не створюють національного прибутку, а лише беруть участь у його перерозподілі.

Під прибутком від страхових операцій розуміється такий позитивний фінансовий результат страхової діяльності, при якому досягається перевищення прибутків над витратами за забезпечення страхового захисту страхувальників. Основним джерелом отримання прибутку для страхової організації більшість цивілізованих країн є не збір страхових платежів, а інвестиційна діяльність, яка проводиться шляхом вкладення частини тимчасово вільних коштів резервного страхового фонду в прибуткові науково-технічні проекти, комерційні операції, цінні папери, державні короткострокові облігації, на депозити і ін.

Кошти від інвестиційної діяльності спрямовують, як правило, на фінансування страхових операцій, на дотації збитковим видам страхування, розробку нових видів страхування (екологія) і підготовку кадрів і ін.

На відміну від обороту коштів з надання страховою захисту, оборот коштів, пов'язаних з організацією страхової справи і розвитком страхової організації, регулюється чинним законодавством, статутом страхової організації та іншими чинниками.

Особливості розкладки можливого збитку в ризику (як правило, короткостроковому) і накопичувальному (ощадному або довгостроковому) страхуванні породили два типи страхових фондів:

1. Страхові резервні фонди по ризикових видах страхування;

2. Страхові резервні фонди по накопичувальних видах страхування (страхування на проживання, пенсії і ін.).

У тих видах страхування, де збиток може досягати катастрофічних розмірів (стихійне лихо,

космічне, морське і авіакатастрофи, смерть (загибель) туристів і мандрівників), можуть також формуватися резервні фонди перестраховочного характеру.

Оскільки страхові організації є господарюючими суб'єктами і перебувають на госпрозрахунку, самофінансуванні і самоокупності, то вони формують, крім специфічних страхових резервів, також інші фонди, необхідні для забезпечення господарської діяльності. У ст. 26 (п. 2) Закону “Про страхування” сказано, що “з прибутків, що залишаються після сплати податків і поступлення в розпорядження страхувальників, вони можуть утворювати резерви і фонди, необхідну для забезпечення їх діяльність”. Наприклад, створювати резерви і фонди для фінансування заходів щодо попередження нещасних випадків, транспортних аварій, втрати або пошкодження застрахованого майна. Так, акціонерні страхові товариства (АСТ), що є власниками статутного капіталу (майно, передане суспільству засновниками, включаючи прибутки від реалізації акцій), повинні створювати, крім страхових резервів, і інші фонди в розмірі не нижчому ніж 15 % від статутного капіталу шляхом щорічних відрахувань в розмірі не нижчому за 5 % від чистого прибутку.

Резерви і фонди утворюються шляхом щоквартальних відрахувань від страхових платежів, що надійшли за договорами страхування і перестраховання протягом даного кварталу.

Розмір відрахувань визначається рішенням виконавчого органу страхувальника – радою директорів, виходячи з кількості укладених договорів страхування і перестраховання, термінів їх дії, розміру страхових премій, що надійшли, обсягу страхових зобов'язань, характеру страхових ризиків, розмірів виплат, зроблених за раніше укладеними договорами, та інших особливостей ситуації, що складається в страхуванні.

Резерви є тимчасово вільними спеціальними оборотними страховими ресурсами і не класифікуються прибутком страхувальника.

Кошти резервів враховуються як резерви майбутніх виплат за страховими зобов'язаннями перед клієнтами (страхувальниками, застрахованими особами). Абсолютна величина коштів, накопичених в резервах, повинна постійно збільшуватися у міру зростання кількості діючих договорів страхування.

Кошти страхових резервів не змішуються з внутрігосподарським резервним фондом, створення якого відповідно до законодавства передбачене для всіх господарюючих суб'єктів (з прибутків бюджетних і позабюджетних податків, що залишаються після сплати).

РОЛЬ СТРАХУВАННЯ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Резерви знаходяться у володінні, користуванні і розпорядженні страхувальника. Вони можуть використовуватися страхувальником як інвестиційні ресурси для отримання додаткового прибутку з метою зниження витрат на ведення страхової справи, підвищення конкурентоздатності страхувальника і рівня ліквідності страхової організації [2, 181 – 198].

Перехід до ринкової економіки забезпечує суттєве підвищення ролі страхування в підприємницькій діяльності, значно розширює сферу страхових послуг. У сучасному ринковому середовищі підприємства мають потребу не тільки у відшкодуванні збитків, пов'язаних із знищенням або пошкодженням майна, а також у компенсації недоотриманого прибутку, додаткових витрат через вимушені прості підприємств, зміну податкового законодавства.

В умовах ринку актуальним стає страхування від комерційних, технічних, правових і політичних ризиків. Страхування сприяє оптимізації ресурсів спрямованих на організацію економічної безпеки. Воно дає змогу досягти раціональної структури коштів, що спрямовуються на запобігання наслідкам стихії чи інших чинників які перешкоджають діяльності тієї чи іншої особи [4]. Сільське господарство як самостійна галузь економіки має суттєві особливості, які впливають на проведення страхування, а саме: залежність сільсько-господарського виробника від природно-кліматичних чинників; сезонність виробництва та тривалість виробничого циклу; склад і структура сільсько-господарських виробничих фондів.

У країнах з розвиненим ринковим господарством загально визнано, що страхування є стратегічним сектором економіки. Однак страхування поки не стало невід'ємною частиною ринку, що розвивається, у більшості підприємств відсутнє правильне розуміння суті і призначення страхової справи. Тому підприємцям, і працівникам страхових компаній важливо знати особливості страхової діяльності і використати їх у своїй роботі.

Висновки. Отже страхування можна розглядати, як:

- дійове джерело фінансування структурної

перебудови національної економіки;

- чинник формування платіжного балансу країни;

- дійовий інструмент управління ризиками, попередження їх настання та зниження їхніх негативних наслідків;

- ефективний механізм захисту юридичних і фізичних осіб;

- підтримання соціальної стабільності суспільства, розв'язання проблем освіти, надання медичних послуг, пенсійного забезпечення за рахунок розширення спектра страхових послуг, в яких об'єктивно зацікавлене суспільство.

1. Закон України "Про страхування". – К. – 1996.

2. Александрова М. М. Страхування: Навчально-методичний посібник. – К.: ЦУЛ, 2002. – 208 с.

3. Базилевич В. Д., Базилевич К. С. Страхова справа. – К.: Товариство "Знання", КОО, 1997. – 216 с.

4. Вовчак О. Д. Страхування: Навчальний посібник. – Львів: "Новий світ – 2000", 2005. – 480 с.

5. Орланок-Малицькая Л. А. Платоспроможність страхової організації. М.: Центр "АНКІП", 1994.

6. Прайс-лист акціонерної страхової компанії "Скарбниця".

7. Практична допомога по страховій діяльності. Документи, коментарі, роз'яснення. М.: Дизайн РУСИНВЕСТ, 1993.

8. Самуэльсон Пол, Нордхауз Вильям. Экономика. – М.: "Ізд-во БІНОМ", 1997.

9. Словник страхових термінів/ Під ред. Е. В. Коломіна, В. В. Шахова. М.: Фінанси і статистика, 1992.

10. Солодов А. К. Аудит бухгалтерський облік в страхових компаніях. М. ДИС, 1994.

11. Солодов А. К. Ринок: контроль і аудит. (Питання теорії і техніки). Воронеж, 1993.

12. Страхова справа: Підручник. Під ред. Рейтмана М. Банківський і біржової НКЦ, 1992 р.

13. Страхування: теорія і практика: Навчально-методичний посібник/ Внукова Н. М., Успенко В. І., Временко Л. В. та ін. За загальною редакцією проф. Внукової Н. М. – Харків: Бурун Книга, 2004. – 376 с.: іл.

14. Фурман В. М. Страхування та його роль у соціально-економічних процесах // Фінанси України. – 2005. №8 – серпень.

15. Шірінян Л. В. Незалежний рейтинг ринку страхування в Україні // Фінанси України. – 2005. – №11. – 11 листопада.

В КОЖНІЙ ФРАЗІ – ДУМКА

“Мета, зміст і щастя життя уявлялися мені в тім, щоб послужити національному українському відродженню”.

М. Грушевський